

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 631.4:911.6(477-15)

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.19.2.4>

Степан ПОЗНЯК, Ігор ПАПІШ, Галина ІВАНЮК, Тарас ЯМЕЛИНЕЦЬ

ГРУНТОВО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ШИРОКОЛИСТЯНО-ЛІСОВОЇ
ГРУНТОВО-БІОКЛІМАТИЧНОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ

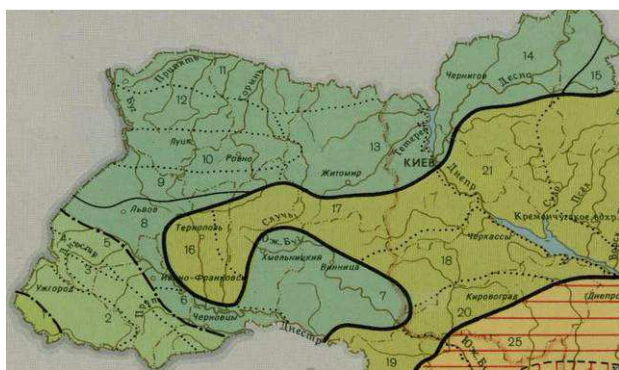
Запропонована нова схема ґрунтового-географічного районування широколистяно-лісової ґрунтового-біокліматичної зони України до рангу краю і округу. Вона ґрунтується на принципах структурного підходу до просторової організації ґрунтового покриву. Критерієм виокремлення районізованих одиниць різного рангу, їхньої просторово-генетичної характеристики, є якісно-генетичні показники ґрунтового покриву з аналізом просторового розміщення ґрунтових комбінацій і ґрунтових структур. У межах широколистяно-лісової ґрунтового-біокліматичної зони України виділено 5 ґрунтових країв і 23 округи.

Ключові слова: районування, ґрунти, широколистяно-лісова зона України, ґрунтовий край, округ.

Постановка проблеми. Зону широколистяних лісів донедавна помилково вважали своєрідним лісостеповим островом (Волинська височина), або продовженням лісостепової зони на заході (Західне Поділля) та північному сході (Середньоруська височина) України. На карті агроґрунтового районування України ця територія належить до лісостепової зони [7], ґрунтового-географічного районування – до листяно-лісової та лісостепової зон [17]. Основним обґрунтуванням таких підходів до районування є подібний із лісостепом компонентний склад ґрунтового покриву і сучасна ландшафтна структура. При районуванні цієї території не брали до уваги особливості структури ґрунтового покриву, морфологічні властивості

ґрунтів, характер їхніх суміжностей у ґрунтових комбінаціях, геоботанічне районування та історію розвитку природи в голоцені.

Зона широколистяних лісів виділена на карті геоботанічного районування України [2, 6]. Така ж зона, однак з іншою конфігурацією меж, показана на карті нового фізико-географічного районування України [12]. На нашу думку, найбільш наближене до ґрунтового-географічного районування є геоботанічне районування 1978 року, яке адекватно відображає характер флори і рослинності України, і зв'язаних з ними поєднань ґрунтів у доісторичні часи на основі палеоботанічних даних [1, 2, 6] (рис. 1).

Європейська широколистяно-лісова область
Східноєвропейська провінція

Подільсько-Бессарабська підпровінція
Округи: 6 – Подільсько-Бессарабський,
7 – Центральньо-Подільський, 8 – Розтоцько-Опільський.
Поліська підпровінція
Округи: 9 – Малополіський, 10 – Лісостеповий
Волинського плато.
Середньоруська підпровінція
Округ: 15 – Присеймський.

Рис. 1. Геоботанічне районування України, 1978 (фрагмент картосхеми) [2]

Метою ґрунтового-географічного районування є виявлення причинно-наслідкових зв'язків ґрунтового покриву з екологічними умовами його формування, виділення територій, однотипних за структурою ґрунтового покриву, поєднанням чинників ґрунтоутворення і можливостями господарського використання ґрунтів. Вважаємо, що основним підходом до ґрунтового-географічного районування повинен бути не просторово-типологічний, а *структурний підхід*, який полягає у вивченні структур-

ної відмінності різних регіональних одиниць ґрунтового покриву.

Основною таксономічною одиницею ґрунтового-географічного районування є *ґрунтовий край*. Типологічним критерієм для його виділення є якісно-просторова характеристика структури ґрунтового покриву – клас ґрунтових комбінацій. Ґрунтові краї характеризуються закономірним поєднанням декількох генетичних типів рельєфу і є об'єднанням відповідних форм структур ґрунтового покриву, у

складі яких домінують ті чи інші класи ґрунтових комбінацій (комплекси, плямистості, поєднання, варіації, мозаїки і ташети).

Схема ґрунтово-географічного районування (рис. 2) відображає поширення таксономічних одиниць ґрунтового покриву, а не систе-матичних одиниць ґрунтів (типів, підтипів та ін.).

Мета і методи дослідження. *Мета дослідження* – створення схеми ґрунтово-географічного районування широколистяно-лісової зони України, що ґрунтується на принципах структурного підходу до просторової організації ґрунтового покриву. *Об'єкт дослідження* – структура ґрунтового покриву. *Основними методами* дослідження просторової організації ґрунтового покриву є ґрунтово-географічний, якісно-генетичний і статистико-картометричний.

Виділення таксономічних одиниць здійснювали за допомогою сучасних ГІС-технологій на базі ліцензійного програмного продукту ArcGIS 10.3. Зібрано та впорядковано різноманітні за формою і змістом джерела інформації, зокрема літературні джерела [1, 3–5, 10, 11, 17, 19, 20], середньо- та великомасштабні ґрунтові карти [9], карти пластики рельєфу, четвертинних відкладів, геоботанічні карти, сформовано геоінформаційну базу даних. Подальше використання аналітичних функцій програмного продукту, зокрема оверлейного аналізу, дало змогу провести межі таксономічних одиниць ґрунтово-географічного районування і сформува-ти атрибутивну базу даних.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Історія становлення, розвитку і сучасний стан різних видів районування ґрунтового покриву України, нові принципи і підходи до районування наведені нами у попередніх публікаціях [14–16, 18].

Виклад основного матеріалу. Широко-листяно-лісова ґрунтово-біокліматична зона (А.II.) простягається на захід і південний захід від лісостепової зони та приурочена до найбільш підвищених і розчленованих районів Волинської і Подільської височин, а також Глухівської рівнини Середньоруської височини.

Для широколистяно-лісової зони України характерним є значне зволоження території (575–700 мм за рік) [13], ґрунти часто оглеєні та вилугувані. Ґрунтовий покрив не є контрастний. Домінування в структурі ґрунтового покриву висотно-впорядкованих поєднань-варіацій сірих лісових і слабкоопідзолених ґрунтів, незначний відсоток лучно-степових чорноземів типових у структурі ґрунтового покриву (до 10 %), приуроченість їхніх ареалів перева-

жно до давніх прохідних долин, надзаплавних терас, значних знижень серед розчленованого рельєфу свідчить про належність цих територій до зони широколистяних лісів, а не до зони Лісостепу. На цій території взаємно проникають один в одного, часто утворюють змішані ареали, різні типи лісів з домінуванням бука (на заході), граба або дуба. У структурі лісочучних ландшафтів, зокрема, на узліссях чи опіллях, часто простежуються так звані лісостепові вікна з чорноземами реградованими, значне поширення мають еродовані ґрунти. Лучні, лучно-болотні та болотні ґрунти поширені в долинах рік, широких і вузьких балках, надзаплавних терасах, формуючи нижні яруси ґрунтових мезокомбінацій. У широколистяно-лісовій зоні висотно-впорядкованих ерозійно-деревоподібних поєднань і поєднань-варіацій опідзолення й оглеєння виділяємо п'ять ґрунтових країв.

А.II.1. Волинський край висотно-впорядкованих ерозійно-деревоподібних поєднань сірих лісових і темно-сірих опідзолених глеюватих ґрунтів, чорноземів реградованих і типових неглибоких та середньоглибоких глибинно-глеюватих пологоувалистої рівнини.

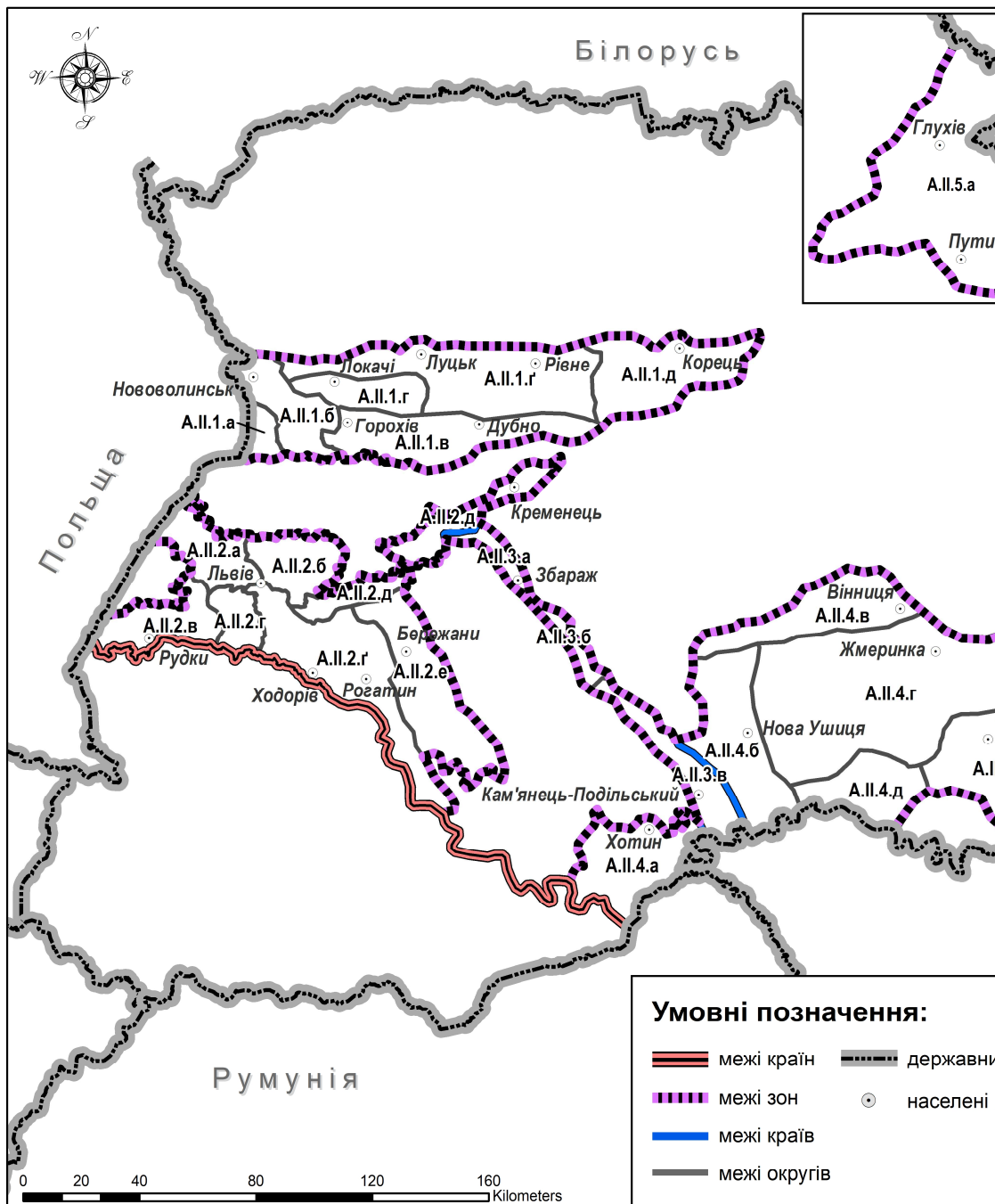
Це своєрідний широколистяно-лісовий «острів» серед моренно-зандрової (попільнякової) зони мішаних лісів. Нерівність крейдової поверхні визначає основні орографічні риси і структуру ґрунтового покриву західної частини Волинської височини: наявність підвищеної смуги між Луцьком і Володимиром-Волинським. Тут домінують висотно-впорядковані поєднання сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів. Пониженню крейдової поверхні у рельєфі відповідають рівнини між смт. Іванічі, с. Локачі та с. Радомишль, де поширені поєднання-варіації чорноземів реградованих і типових з лучно-чорноземними ґрунтами. Підвищення крейдової поверхні на півдні області (вздовж Малого Полісся) обумовило появу високої і дуже розчленованої височини на захід від м. Берестечка і домінування висотно-впорядкованих ерозійно-деревоподібних поєднань сірих лісових ґрунтів.

У межах краю виділяємо 6 ґрунтово-географічних округів.

А.II.1.a Забузький увалисто-терасовий округ висотно-впорядкованих поєднань-варіацій чорноземів реградованих, чорноземів типових неглибоких і середньоглибоких глибинно-глеюватих пологоувалистого плато з лучно-чорноземними і лучними глибокими ґрунтами низьких надзаплавних терас і дниць широких балок. Поширений на захід від р. Західний Буг. Його поверхня вища, ніж східна частина Сока-

льського пасма (Тартаківська), однак більш рівнинна і майже не має плакорних лісів (на межиріччях) з сірими лісовими ґрунтами. Верхній лесовий ярус утворився після окського зледеніння з переважними висотами до 230 м. На його поверхні є численні вододільні підвищення і розлогі зниження (видолинки, тераси, балки), місцями – яри та промивини. Ландшафтна структура досить строката, виражена вододільно-хвилястими місцевостями з темно-сірими опідзоленими ґрунтами і чорноземами опідзоленими на заході; місцевостями розлогих знижень і схилів з реградованими чорноземами й чорноземами неглибокими і середньоглибокими глибинно-глеюватими та видолинками з лучно-чорноземними ґрунтами. Для се-

редньотерасового ярусу характерні місцевості другої тераси з близьким заляганням ґрунтових вод і розвитком округло-ареальних плямистостей чорноземів лучних з лучно-чорноземними ґрунтами та місцевості третьої тераси, складеної типовими лесами з плямистостями чорноземів типових глибоких і середньоглибоких, переважно малогумусних. Нижньотерасовий ярус виражений переважно супіщаними заплавами з мозаїками дернових ґрунтів, іноді лучно-болотними комплексами, місцевостями першої тераси, зазвичай піщаної, з підзолисто-гідроморфними плямистостями дерново-слабопідзолистих ґрунтів, які місцями вкриті свіжими суборами.

Ґрунтовий край		Ґрунтовий округ	
А.П.1.Волинський		А.П.1.а Забузький	
	А.П.1.б Нововолинсько-Іваничівський		
	А.П.1.в Горохівсько-Дубнівський		
	А.П.1.г Локачі-Лаврівський		
	А.П.1.г Луцько-Рівненський		
	А.П.1.д. Гощансько-Корецький		
А.П.2.Розтоцько-Опільський		А.П.2.а Горбисте Розточчя	
	А.П.2.б Пасмове Побужжя		
	А.П.2.в Рудківсько-Комарнівський		
	А.П.2.г Львівсько-Щирецький		
	А.П.2.г Ходорівсько-Рогатинський		
	А.П.2.д Гологоро-Кременецький		
	А.П.2.е Бережансько-Монастирський		
А.П.3.Товтровий		А.П.3.а Збарзький	
	А.П.3.б Медобори		
	А.П.3.в Кам'янець-Подільський		
А.П.4.Центрально-Подільський		А.П.4.а Хотинсько-Сокирянський	
	А.П.4.б Новоушицький		
	А.П.4.в Летичів-Вінницький		
	А.П.4.г Жмеринський		
	А.П.4.г Тульчинський		
	А.П.4.д Могилів-Подільський		
А.П.5.Середньоруський		А.П.5.а Присеймський	

Рис. 2. Схема ґрунтово-географічного районування широколистяно-лісової ґрунтово-біокліматичної зони України
(С. П. Позняк, І. Я. Паніш, Г. С. Іванюк, Т. С. Ямелинець, 2016 р.)

А.П.1.б Нововолинсько-Іваничівський моренно-терасово-увалистий округ висотно-порядкованих ерозійно-деревоподібних простих поєднань сірих лісових ґрунтів з чорноземами опідзоленими і реградованими підвищеного хвилястого плато, а також складних підзолисто-гідроморфних поєднань-комплексів сірих лісових, дерново-слабко- і середньопідзолистих ґрунтів з лучними глибокими ґрунтами середньотерасових місцевостей рік Західний Буг і Луга. Округ поширений на схід від Західного Бугу до межі окського зледеніння (правий берег р. Луга). Південна межа округу частково проникає на лівий берег Західного Бугу, на північ від сіл Тудорковичі та Стенятин Львівської області. Територія округу рівнинна, проте структура ґрунтового покриву неоднорідна, що зумовлено, найперше, літологією ґрунтоутворних порід і впливом зледеніння. У долині р. Луга сформувалися лінійно-округлі літогенно-гідроморфні комплекси рендзин з торфово-болотними і торфовими ґрунтами.

А.П.1.в Горохівсько-Дубнівський горбисто-увалистий ґрунтовий округ переважно висотно-впорядкованих ерозійно-деревоподібних поєднань ясно-сірих і сірих лісових ґрунтів на горбистих масивах і спадистих довгих схилах з темно-сірими опідзоленими ґрунтами і чорноземами опідзоленими на пологіших прирічкових схилах. Це горбисто-пасмовий лесовий район з найбільшими абсолютними висотами на Волинській височині, густою і глибокою ерозійною розчленованістю, значним поширенням еродованих ґрунтів у складі ґрунтових поєднань, а також найбільш лісистий регіон. На заході обмежений р. Західний Буг і витокami р. Луга, у південній частині – Малим Поліссям, зокрема, долиною р. Судилівка. Округ простягається вздовж Малеого Полісся вузькою довгою смугою у формі так званого південного висотного валу Волинської ерозійної лесової височини з підвищеним заляганням крейдяного мергелю. Північна межа проведена від витоків р. Луга (с. Павлівка) на схід вздовж річки Колодежа, а далі приблизно по лінії на-

селених пунктів Демидівка–Дубно–Мокре–Острог, включно з Мізоцьким кряжем на сході.

Річки Стир та Іква ділять округ приблизно на три частини: Горохівську пасмову височину, Повчанську височину і Мізоцький кряж. На схід від р. Стир, у межах Повчанської височини і Мізоцького кряжу, темно-сірі опідзолені ґрунти, чорноземи опідзолені і типові, як характерні компоненти структури ґрунтового покриву з пасмовими (увалистими) формами мезорельєфу, повністю зникають. Тут на високих горбистих місцевостях і покатах довгих схилах розвинулися висотно-впорядковані ерозійні варіації ясно-сірих і сірих лісових глеюватих ґрунтів, з часткою реградованих аналогів. На сході Повчанської височини і на Мізоцькому кряжі частка ясно-сірих лісових ґрунтів суттєво збільшується. Вони займають найвищі вершини горбів під лісовими масивами з грабових дібров.

На терасових комплексах уздовж річок Липа, Колодежа і Стир поширені поєднання-варіації чорноземів реградованих і типових глибинно-глеюватих глибоких. У широких долинах рік розвинулися гідроморфно-болотні комплекси торфово-болотних ґрунтів і торфовищ глибоких. У лесовому ярусі, у східній частині Сокальського пасма (Гартаківська сторона), переважають вододільно-хвилясті місцевості з висотно-впорядкованими ерозійно-деревоподібними поєднаннями сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів.

А.ІІ.1.г Локачі-Лаврівський увалисто-терасовий ґрунтовий округ складних варіацій-плямистостей темно-сірих опідзолених глеюватих ґрунтів і чорноземів реградованих міждолинних увалистих межиріч з чорноземами типовими неглибокими і середньоглибокими глибинно-глеюватими (інколи карбонатними) середньотерасових місцевостей Черногузки і Стиру. У заплаві р. Черногузка та її приток поширені болотно-гідроморфні комплекси лучних ґрунтів з торфово-болотними і торфовими ґрунтами. На заході та півдні цей округ межує з Нововолинсько-Іваничівським і Горохівсько-Дубнівським ґрунтовими округами. Північна межа не всюди чітка, проведена по долині р. Нехворощі, далі – північніше с. Локачі, на с. Садів, на схід вздовж лівого берега р. Черногузка аж до р. Стир, яка є східною межею цього округу. Ґрунтовий округ представлений варіаціями темно-сірих опідзолених ґрунтів і чорноземів реградованих, які розділені на два великі масиви вузькою смугою плямистостей чорноземів типових неглибоких і середньоглибоких терасових місцевостей р. Черногузка. Чорноземний характер структури ґрун-

тового покриву цього округу зумовлений особливостями давньої морфоструктури і морфоскульптури. Річка Черногузка, яка успадкувала давню прохідну долину вздовж широтного заглиблення крейдяної основи, спричинилася до розвитку лесових терасових місцевостей з рівнинно-хвилястим сучасним рельєфом і чорноземними ґрунтами. Це найбільший суцільний типово чорноземний ґрунтовий масив у межах Волинського ґрунтового краю.

А.ІІ.1.г Луцько-Рівненський хвилясто-горбистий ґрунтовий округ складних висотно-впорядкованих поєднань сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів з чорноземами опідзоленими (реградованими) увалисто-горбистих межиріч Луцько-Рівненського плато, а також варіацій чорноземів типових неглибоких слабогумусованих з лучними, лучно-чорноземними і чорноземно-лучними ґрунтами прadolин і середньотерасових комплексів басейну Ікви, Стубли і Горині. Основу сучасного рельєфу становлять верхньокрейдяні відклади, лише подекуди окремими островами збереглися відклади неогену. Поверхня складена лесовими породами, поширення яких сприяє ерозійному розчленуванню та розвитку увалисто-балкових форм рельєфу. Ґрунтовий округ простягається широкою смугою від річки Стир на заході, до р. Горинь на сході. Північна межа чітка, уздовж Полісся Західного, на півдні межує з Повчанською височиною і Мізоцьким кряжем. Частка чорноземних ґрунтів у структурі ґрунтового покриву збільшується у східному напрямку. На межиріччі Іква–Стубла переважають прості поєднання сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів з чорноземами типовими, а на Рівненському плато суттєво збільшується роль варіацій чорноземів реградованих з чорноземами типовими і лучно-чорноземними ґрунтами хвилясто-терасових місцевостей. Повсюдно у заплавах рік розвинулися болотно-гідроморфні комплекси. На заплавно-терасових комплексах р. Горинь переважають дерново-гідроморфні комплекси лучних глибоких, лучних глейових ґрунтів і рендзин глейових.

А.ІІ.1.д Гоцансько-Корецький хвилясто-рівнинний ґрунтовий округ складних поєднань сірих лісових і темно-сірих опідзолених глеюватих ґрунтів з лучно-чорноземними ґрунтами і варіацій-плямистостей чорноземів опідзолених глеюватих з чорноземами типовими неглибокими глеюватими, лучно-чорноземними і чорноземно-лучними ґрунтами. Поширений між річками Горинь і Корчик, є продовженням Луцько-Рівненського ґрунтового округу, але з меншими абсолютними висотами, більш рівнинним рельєфом, незначною ерозійною розч-

ленованістю поверхні та широким розвитком глеюватих і глейових відмін зональних ґрунтів. На схід від м. Корець неглибоко залягають, або виходять на поверхню породи Українського кристалічного щита, які сприяють профільному оглеєнню ґрунтів.

А.П.2. Розтоцько-Опільський край висотновпорядкованих ерозійно-деревоподібних поєднань дерново-підзолистих і ясно-сірих лісових глеюватих ґрунтів з темно-сірими опідзоленими глеюватими ґрунтами, чорноземами опідзоленими поверхнево-глеюватими і глейовими, рендзинами і глейовими ґрунтами горбисто-лісового Розточчя й Опілля, а також ерозійно-гідрогенно-диференційованих поєднань-варіацій темно-сірих опідзолених глеюватих і глейових ґрунтів з чорноземами текстурно-диференційованими глеюватими і глейовими лесових пасом і плато.

Північна межа краю проведена по Малому Полісся, південна – уздовж лівого борту долини Дністра і Стривігору. Із заходу на схід ґрунтовий край простягається від р. Сян до р. Коронець. На території закономірно поєднані дві групи опільських ландшафтів: горбогірно-лісові і горбисто-пасмові. Спільною рисою ґрунтового покриву краю є абсолютне домінування глеюватих, поверхнево-глеюватих і глейових ґрунтів. У межах краю виокремлено сім ґрунтових округів.

А.П.2.а Ґрунтовий округ Горбисте Розточчя висотновпорядкованих ерозійно-деревоподібних підзолисто-гідроморфних складних поєднань дерново-слабокпідзолистих і сірих лісових глеюватих ґрунтів з дерновими, лучно-болотними і болотними ґрунтами, а також комплексів-ташетів рендзин, лучних, лучно-болотних ґрунтів з торфово-болотними ґрунтами і торфовищами прохідних долин. Структура ґрунтового покриву визначена не тільки складним рельєфом, а й строкатістю ґрунотворних і підстильних порід. На малих відстанях чергуються пасмові лесові місцевості з варіаціями ясно-сірих і сірих лісових глеюватих ґрунтів, флювіогляціальні й алювіальні прохідні долини з комплексами дерново-підзолистих, дернових піщаних і супіщаних ґрунтів з лучно-болотними і болотними ґрунтами, круті схили літотамнієвих вапняків і пісковиків з мозаїками рендзин і дернових літогенних (ранкерів) ґрунтів. У межах округу майже немає чорноземів.

А.П.2.б Ґрунтовий округ Пасмове Побужжя ізоморфно-втягнуто-ареальних поєднань-варіацій сірих лісових і темно-сірих опідзолених глеюватих ґрунтів з чорноземами опідзоленими (подекуди типовими) глеювати-

ми довгих пологих пасом з дерновими глейовими, лучно-болотними, торфово-болотними і торфовими ґрунтами широких міжпасмових долин. В основі шести пасом, що простягаються від Розточчя і Львівського плато на схід-південний схід до долини Західного Бугу, залягають верхньокрейдові породи, перекриті товщею лесоподібних суглинків. Ґрунтовий покрив пасом слабкоконтрастний, дрібноареальний, елементарні ґрунтові ареали переважно витягнутої форми. На коротких випуклих схилах трапляються слабкозмиті відміни ґрунтів. На широкій вододільній поверхні Винниківського та Чижиківського пасом поширені комплекси чорноземів типових з чорноземами лучними глейовими, а також біогенні ташети чорноземів опідзолених і чорноземів типових глеюватих. На Смереківському, Куликівському та Малехівському пасмах поширені поєднання-варіації сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів з дерновими, лучно-болотними і торфово-болотними ґрунтами. У припасмовій частині долин трапляються комплекси лучно-болотних і мілко похованих торфово-болотних ґрунтів. У центральній частині широких міжпасмових долин поширені біогенні ташети торфово-болотних ґрунтів і глибоких торфовищ.

А.П.2.в Рудківсько-Комарнівський округ висотновпорядкованих ерозійно-глеюватих поєднань-варіацій сірих лісових і темно-сірих опідзолених глеюватих ґрунтів з чорноземами глеюватими і глейовими Сянсько-Дністерської і Городоцько-Комарнівської пасмових височин. Простягається від кордону з Польщею на заході до р. Верещиця на сході. На півночі межує з Надсянською зандрово-алювіальною рівниною. Південна межа проведена по лівому борту долини Болозівки і Дністра. Це моренно-флювіогляціальна-алювіальна розчленована рівнина зі складним ґрунтовим покривом, переважною рисою якого є сильне профільне оглеєння і текстурна диференціація профілю ґрунтів. Більшість увалів простягається у північно-західному напрямі, утворюючи закономірні просторові зміни ґрунтових мезокомбінацій. Поверхні увалів плоскі або ледь хвилясті, від чого сильно перезволожені, покриті слабкоконтрастними варіаціями темно-сірих опідзолених глеюватих ґрунтів з чорноземами гідрогенно-трансформованими глеюватими і глейовими. Привершинні схили увалів складені висотно-впорядкованими варіаціями сірих і темно-сірих глеюватих ґрунтів різного ступеня змитості. У межах Рудківської глибоко розчленованої височини поширені висотно-впорядковані ерозійно-деревоподібні варіації ясно-

сірих і сірих лісових глеюватих ґрунтів на водно-льодовикових відкладах з численними валунними галечниками у долині р. Вишня. Міжувалові широкі днища представлені комплексами чорноземно-лучних ґрунтів з лучними і лучно-болотними ґрунтами.

А.П.2.г Львівсько-Щирецький округ ізоморфно-плямистих поєднань-комплексів сірих лісових глеюватих ґрунтів з темно-сірими опідзоленими і чорноземами опідзоленими глеюватими і глейовими хвилястого структурного плато. Ґрунтовий округ обмежений чіткими природними межами: з заходу – р. Верещиця, зі сходу – р. Зубра, з півночі – Білогорще-Мальчицькою прохідною долиною, з півдня – р. Дністер. Поверхня плато вкрита шаром безкарбонатних оглеєних лесовидних суглинків, підстелених вапняками і гіпсами верхнього тортону. На плоскохвилястих вододільних поверхнях плато розвинений карстовий мікрорельєф з численними глейово-болотними комплексами темно-сірих опідзолених, або сірих лісових глейових ґрунтів з лучно-болотними і болотними ґрунтами. На широких ділянках долини р. Верещиця (селище Великий Любін) поширені болотні комплекси чорноземно-лучних і лучних глейових ґрунтів з лучно-болотними, а також біогенні ташети торфувато- і торфово-болотних ґрунтів з торфовищами глибокими мілко похованими. На південь від Львівського плато, у басейні лівих приток Дністра (Щирка–Верещиця) поширені висотнопорядковані ерозійно-деревоподібні поєднання сірих лісових і темно-сірих опідзолених глеюватих ґрунтів з чорноземами опідзоленими глеюватими і лучно-чорноземними ґрунтами. На межиріччі Щирка–Зубра по лінії Горбачі–Тернопілля–Миколаїв невеликі площі зайняті поєднаннями-варіаціями дерново-слабокопідзолистих і підзолисто-дернових глеюватих ґрунтів на флювіогляціальних супісках з ясно-сірими і сірими лісовими глеюватими ґрунтами на лесовидних суглинках. На крутих схилах ерозійно-денудаційних останців і бортах долини р. Зубра поширені літогенні мозаїки підзолисто-дернових глеюватих ґрунтів на елювії пісковиків з рендзинами на елювії вапняків. На північному заході плато, у межиріччі Верещиця–Ставчанка, на водно-льодовикових лесовидних суглинках сформувалися варіацій-плямистості дерново-слабокопідзолистих і ясно-сірих лісових глеюватих ґрунтів з лучними, лучно-болотними і торфово-болотними ґрунтами широких балок і долин.

А.П.2.г Ходорівсько-Рогатинський округ висотнопорядкованих плямисто-ерозійних поєднань-варіацій (опідзолення-гумусованості) сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів

пасмово-горбистих височин із чорноземами опідзоленими, чорноземно-лучними, лучними та лучно-болотними ґрунтами середньотерасового ярусу Дністра, долин річок Свірж, Луг, Гнила Липа, Бистриця і Ворона. На відрізку між селищем Єзупіль і с. Раковець р. Дністер розділяє округ на дві неоднакові частини – лівобережну і правобережну. Цей округ повністю є в межах так званого Галицького Опілля, охоплюючи Ходорівське і Рогатинське Опілля, а також Тлумацький ґрунтовий район на правобережжі Дністра, у межиріччі Дністер–Бистриця–Ворона. Північна межа округу проведена нижче витоків Луги, Гнилої та Золотої Лип. На заході округ обмежений ріками Зубра, Дністер, Бистриця і Ворона, на сході – вододілом між ріками Гнила і Золота Липа, а на правому березі Дністра по лінії Раковець–Живачів–Обертин. Південна межа проведена по лінії населених пунктів Отиня–Торговиця–Обертин. У межах Ходорівського і Рогатинського Опілля, на південь від лінії Ходорів–Нові Стрелища–Рогатин–Лучинці, у місцевостях третьої надзапальної тераси, панують варіації темно-сірих опідзолених ґрунтів з чорноземами опідзоленими та їхніми численними змитими аналогами. На заході Ходорівського Опілля, у межиріччі Зубра–Луг, серед численних великих лісових масивів на високих горбах і крутих схилах поширені ерозійні варіації ясно-сірих з сірими лісовими ґрунтами; на терасах, складених піщано-галечниковими відкладами, – мозаїки дерново-слабокопідзолистих ґрунтів з дерновими супіщаними ґрунтами.

А.П.2.д Гологоро-Кременецький округ висотно-впорядкованих ерозійно-деревоподібних поєднань-варіацій сірих лісових і темно-сірих опідзолених глеюватих ґрунтів з чорноземами опідзоленими глеюватими, лучно-чорноземними і лучними ґрунтами. Округ займає верхів'я річкових басейнів Давидівки, Лугу, Гнилої і Золотої Лип, Серету, Ікви. Простягається довгою вузькою смугою вдовж Малого Полісся на північний схід від р. Зубра до р. Вілія. На півночі має складну конфігурацію межі з Пасмовим Побужжям і Малим Поліссям, утворюючи численні виступи Подільського плато у формі витягнутих «півостровів» і «островів» Подільського плато і глибоких «заток» природних комплексів Малого Полісся з домінуванням висотно-впорядкованих поєднань-мозаїк слабокопідзолених глеюватих ґрунтів з рендзинами і дерновими літогенними ґрунтами високих півостровів і останців, і з дерново-слабокопідзолистими і дерновими глеюватими ґрунтами Малого Полісся. Південна межа проведена вздовж витоків Гнилої і Золотої Лип, Серету,

перетинає Товтри (на схід від с. Чистопади), а далі простягається уздовж лівого берега Ікви аж до с. Рудка, на схід від якого перетинає р. Вілія. У ландшафтному відношенні включає Стільське, Бібрське, Перемишлянське горбогір'я, а також Гологірське, Верхньобузьке і Кременецьке пасма. Межі округу приблизно збігаються з геоморфологічним районом Гологоро-Кременецького горбогір'я. Це найвище піднята і глибоко розчленована частина Подільської височини. Структура ґрунтового покриву на південь від Головного вододілу подібна до такої у межах Ходорівсько-Рогатинського горбогір'я, за винятком повсюдного поверхневого і профільного оглеєння ґрунтів, а також значного розвитку ерозії, що створює видову строкатість ґрунтового покриву, складну конфігурацію елементарних ґрунтових ареалів і ґрунтових комбінацій. На крутих схилах багато дернових ґрунтів, що входять до складу поєднань-варіацій опідзолення-оглеєння як мозаїки. Чорноземи опідзолені займають третину від усієї території округу. Найвищі горби і круті схили представлені комплексами сірих лісових і темно-сірих опідзолених поверхнево-глеюватих ґрунтів.

А.ІІ.2.е Бережансько-Монастирський округ висотно-впорядкованих ізоморфно-ерозійних поєднань-варіацій переважно сірих лісових з темно-сірими опідзоленими ґрунтами, подекуди чорноземами опідзоленими глеюватими Подільського горбистого пасма. Поширений на схід від вододілу між річками Гнила і Золота Липи. На півночі межує з Гологоро-Кременецьким ґрунтовим округом. Східна межа нерівна і проведена по вододілу між річками Золота Липа і Стрипа, від м. Козова – по вододілу між річками Коропець і Стрипа, північніше лінії Монастирська–Бучач – по вододілу між Стрипою і Джурином, на південь до Дністра. Структура ґрунтового покриву визначена значними висотами місцевості, глибоким розчленуванням поверхні лівими притоками Дністра (каньйони Золотої Липи і Коропця), широкими розвиненими балками, покривним характером лесоподібних суглинків, інтенсивним розвитком площинної ерозії. У менш розчленованих верхів'ях лівих приток Дністра в складі ґрунтових поєднань значну частку займають чорноземи опідзолені. Зі збільшенням глибини розчленування поверхні в напрямі Дністра (каньйоноподібні річища) чорноземи опідзолені, як елемент структури ґрунтового покриву, майже зникають. Натомість, на високих горбах, особливо у межах чи поблизу великих лісових масивів поширені варіації ясно-сірих і сірих лісових ґрунтів з невеликою част-

кою темно-сірих опідзолених ґрунтів поблизу широких балок і долин рік. На середньотерасовому ярусі Дністра, на південь від лінії Монастирська–Бучач, абсолютно домінують варіації сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів. У широких балках і заплавах рік поширені гідроморфно-болотні комплекси дернових, лучних і лучно-болотних ґрунтів, а також біогенні ташети торфоповерхових ґрунтів і торфовищ глибоких мілкопохованих. На крутих схилах, де ерозією експонований елювій глинистих мергелів, сформувалися літогенні мозаїки рендзин з чорноземами карбонатними й ясно-сірими лісовими ґрунтами (поблизу с. Тростянець).

А.ІІ.3. Товтровий край висотно-впорядкованих переважно лінійно- і округло-ареальних ерозійно-літогенно-диференційованих (у формі стрій) поєднань-мозаїк сірих лісових ґрунтів і рендзин типових (у т. ч. вилугуваних) і парарендзин плоских, або злегка опуклих вершин головного і бічних пасом з чорноземами реградowanими, чорноземами типовими і бурими рендзинами на делювіальних лесоподібних суглинках шлейфів схилів і міжпасмових знижень.

Територія простягається майже на 150 км з північного заходу на південний схід від с. Підкамінь (Львівська обл.) до Кам'янець-Подільського–Яруги (Хмельницька обл.). Товтри представлені баденським бар'єрним рифом (головне пасмо) з відносними висотами до 160 м і сарматськими масивами (бічні товтри) з висотами 40 м. Це рифове утворення складене переважно з вапняків біогенного походження. Поверхню пасма ускладнюють карстові форми рельєфу (воронки, печери) та хаотичне нагромадження великих і дрібних уламків скель.

Ґрунтовий покрив представлений сірими лісовими ґрунтами, чорноземами опідзоленими і глибокими малогумусними; понад 20 % площі займають рендзини, які приурочені до плоских, або злегка опуклих вершин головного пасма та педиседиментизованих схилів бічних товтр. Ґрунотворною породою на головному пасмі є літотамнієві, а на бічних – серпуло-моховаткові вапняки. На головному пасмі карбонатні відклади часто перекриті пліоценовими глинами і лесоподібними суглинками, що призводить до формування «поясу» бурих рендзин і парарендзин, який поширений на стику відпрепарованих процесами денудації вершинних ділянок, і похованих під неогеновими і четвертинними відкладами схилів. На бічних товтрах на елювії серпуло-моховаткових вапняків сформувалися рендзини типові [3]. У межах ґрунтового краю виділено три ґрунтові округи.

А.ІІ.3.а Збаразький ґрунтовий округ горбисто-хвилястого пасма простих поєднань-мозаїк сірих лісових, темно-сірих опідзолених ґрунтів і рендзин з чорноземами реградованими, подекуди, типовими. Займає північну, досить широку і найбільш вкриту лесами частину Подільських Товтр. Головне пасмо слабковиражене в рельєфі і простягається від с. Підкамінь до м. Збараж у формі групових та ізольованих, переважно конусоподібних рифових вершин. Фоновими ґрунтами є темно-сірі опідзолені та чорноземи реградовані. Літогенні мозаїки рендзин і парарендзин простягаються вздовж усього пасма і його бічних відгалужень. Приурочені переважно до опуклих вершин та експонованих ерозією бровок схилів різної експозиції. Лесові ділянки пасом мають лінійно-випуклу форму з переважанням поєднань темно-сірих опідзолених ґрунтів і чорноземів реградованих. Географічно ці ґрунтові комбінації поширені по обидва боки від поясу мозаїк з рендзин і парарендзин.

А.ІІ.3.б Ґрунтовий округ Медобори місцевостей головного рифового кряжу з висотно-впорядкованим чергуванням мозаїк рендзин, парарендзин плоского опуклого гребеня пасма з поєднаннями чорноземів реградованих і типових, а також бурих рендзин шлейфів товтр і притовтрових знижень. Округ займає центральну частину Подільських Товтр від м. Збараж до с. Іванківці. У північній частині округу найбільші площі зайняті варіаціями чорноземів глибоких і їхніх карбонатних відмін з чорноземами реградованими. У південній частині округу збільшується частка простих поєднань-мозаїк сірих лісових ґрунтів з рендзинами.

А.ІІ.3.в Кам'янець-Подільський ґрунтовий округ поєднань-мозаїк рендзин і парарендзин південно-західного макросхилу рифових пасом з чорноземами типовими глибокими в місцях міоценових мілководних лагун і озер; а також простих поєднань сірих лісових ґрунтів з чорноземами реградованими північно-східної частини округу з потужним шаром лесоподібних суглинків, серед яких зрідка виступають на поверхню невеликі ділянки літотамнієвих вапняків з мозаїками рендзин, парарендзин і бурих рендзин. Поблизу Дністра на каньйоноподібних ділянках його лівих приток значні площі займають літогенні мозаїки. Цей округ має найбільш строкатий ґрунтовий покрив, порівняно з іншими округами краю. На вершинах пасом, перекритих лесами, значні площі займають ясно-сірі лісові ґрунти, а у південній частині округу – сірі лісові оглеєні ґрунти. По всій території округу невеликими масивами поширені рендзини. У південно-західній частині є значні

площі чорноземів глибоких малогумусних, а також їхніх карбонатних і вилугуваних родів.

А.ІІ.4. Центральньо-Подільський край висотно-впорядкованих, переважно округло-ареальних варіацій ясно-сірих і сірих лісових ґрунтів, а також мозаїк цих ґрунтів із змитими їх аналогами; висотно-впорядкованих ерозійно-деревоподібних, переважно витягнуто-ареальних поєднань-варіацій сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів з невеликими масивами чорноземів опідзолених глеюватих у нижніх ділянках схилів і на терасах рік.

Займає велику територію на схід від Товтрового пасма і Північно-Подільського лісостепового ґрунтового краю аж до річок Соб і Південний Буг. Поширений у формі витягнутого на схід, майже однорідного за структурою ґрунтового покриву масиву між верхів'ями лівих приток Дністра і правих приток Південного Бугу. Північна межа краю від Летичева до Вінниці дуже виразна і простягається уздовж річок Вовк і Південний Буг. Далше вона орографічно менш чітка і простягається північніше лінії населених пунктів Вороновиця–Байраківка–Бондурівка–Іллінці–Дашів. Східна межа краю ще більш дифузна і проведена вздовж контакту великих масивів дубово-грабових лісів з сірими лісовими ґрунтами і грабових дібров з чорноземами опідзоленими, приблизно по лінії Дашів–Гранів–Грузьке–Собоївка–Губник–Тростянець–Баланівка–Пятівка–Чечельник. Південна межа ґрунтового краю від Товтрового пасма і до середньої течії р. Мурафа проведена вздовж Дністра, далі на північ – вздовж русла Мурафи аж до с. Рожнятівка. Продовження цієї межі на схід від с. Рожнятівка є нижче витоків лівих приток Дністра (Русави–Марківка) аж до с. Студенне. За геоботанічним районуванням [2, 6] цей край належить до Центральньо-Подільського округу дубово-грабових і дубових лісів Європейської широколистяно-лісової області. За фізико-географічним районуванням [12] ця територія належить до лісостепової зони.

Широтна зональність структури ґрунтового покриву України у межах Центральньо-Подільського ґрунтового краю порушується регіональними особливостями макрорельєфу Центральньо-го Поділля. Неотектонічні підняття центральної частини Подільської плити, особливості геологічної будови поверхні (неглибоке залягання елювію кристалічних порід з малопотужним лесовим плащем) і активний розвиток водно-ерозійних процесів (площинна і лінійна ерозія) у басейні лівих приток Дністра і правих Південного Бугу зумовили формування у голоцені специфічної

для правобережжя України струк-тури ґрунтового покриву. Тут спостерігається своєрідна просторова інверсія ґрунтової зональності, коли у лісостепові ландшафти з чорноземними ґрунтовими комбінаціями вилуго-вування-гумусованості «вмонтований» величезний блок широколистяно-лісових ландшафт-ів із ґрунтовими комбінаціями опідзолення.

Різкого переходу від лісо-лучних ґрунтових комбінацій опідзолення до типово лісостепових комбінацій вилуговування-гумусованості немає. Тому, між цим типом комбінацій і типово лісостеповими ґрунтовими комбінаціями існує перехідна смуга комбінацій опідзолення-гумусованості.

У межах краю виділено шість ґрунтових округів.

А.П.4.а Хотинсько-Сокирянський ґрунтовий округ висотно-впорядкованих поєднань сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів з чорноземами опідзоленими глеюватими, лучно-чорноземними і лучними ґрунтами. Поширений у межах Хотинської та Північнопокутської структурно-денудаційних височин. Північна межа округу простягається вздовж русла Дністра, західна – по населених пунктах Чернівці–Садгора–Юрківці–Глибока. На півдні округ межує з Республікою Молдова. Територія неоднорідна за структурою ґрунтового покриву, що зумовлено ерозійно-денудаційним рельєфом і літологічною неоднорідністю. На межиріччі Прут–Серет часто поширені контрастні поєднання опідзолення-оглеєння дерново-підзолистих поверхнево-оглеєних ґрунтів з ясно-сірими і сірими лісовими ґрунтами. На Хотинській горбистій височині і правобережних терасах Прута домінують висотно-впорядковані варіації-мозаїки ясно-сірих і сірих лісових ґрунтів з темно-сірими опідзоленими глеюватими ґрунтами на глинисто-піщаних відкладах. Поширені мозаїки змитих опідзолених ґрунтів з опідзоленими, порушеними зсувними процесами ґрунтами зі складним ґрунтовим профілем. На схід від Хотинської височини, у межах хвилястого Прут-Дністерського межиріччя, домінують висотно-впорядковані поєднання-варіації сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів з чорноземами опідзоленими глеюватими і лучно-чорноземними ґрунтами. У межах пліоценових прохідних долин, які часто дуже розчленовані ерозійними формами, поширені лінійно-ареальні варіації чорноземів опідзолених з чорноземами типовими і лучно-чорноземними ґрунтами. Вони мають південно-східне простягання як продовження пліоценових прадолин Подільського Придністер'я.

А.П.4.б Новоушицький ґрунтовий округ висотно-впорядкованих ерозійно-деревоподібних, переважно лінійно- і витягнуто-ареальних поєднань сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів на лесоподібних суглинках. На схилах глибоких долин лівих приток Дністра (Ушиця, Калюс) поширені поєднання-мозаїки сірих лісових ґрунтів з рендзинами. Округ простягається на схід від Товтрової пасма, займає східну, найбільш вертикально розчленовану частину Придністерського Поділля. Південна межа проведена по лівому берегу Дністра, північна – вздовж р. Вовчок (Вербка Мурована–Деражня), східна межа менш чітка і простягається на схід від річки Калюс, приблизно по населених пунктах Березова–Вербовець–Бахтин–Комарівці–Деражня.

А.П.4.в Летичів-Вінницький ґрунтовий округ висотно-впорядкованих, переважно лінійно-ареальних поєднань ясно-сірих і сірих лісових ґрунтів з темно-сірими опідзоленими ґрунтами. Територія округу приурочена до межиріччя Південного Бугу та його правих приток Вовк, Вовчок і Згар. Західна частина округу більш рівнинна і заболочена, з широтним простяганням річкових долин, які часто успадкували давні пліоценові прадолини. Тут домінують більш контрастні поєднання сірих лісових ґрунтів з темно-сірими опідзоленими ґрунтами, а на схилах долин рік – з чорноземами опідзоленими, зрідка типовими. В східній частині округу домінують малоконтрастні варіації ясно-сірих і сірих лісових ґрунтів. У заплавах рік поширені лучно-гідроморфні і болотно-гідроморфні комплекси. Північна межа округу є одночасно межею ґрунтового краю, південна межа виразна і проведена по річках Вовчок і Згар, а далі – на схід до м. Вінниця.

А.П.4.г Жмеринський ґрунтовий округ висотно-впорядкованих варіацій-поєднань ясно-сірих і сірих лісових ґрунтів на вододільних поверхнях і привододільних схилах. Характеризується значним розвитком площинної ерозії, наслідком якої є поширення ерозійних ґрунтових комбінацій (поєднання-мозаїки). Особливо значного поширення ерозійна мозаїка ґрунтових комбінацій притаманна територіям, які межують з Придністров'ям, а також у глибоких річкових долинах. На заході округ межує з Новоушицьким, на півночі – з Летичів-Вінницьким, на сході і південному сході – з Тульчинським ґрунтовими округами, а на півдні і південному заході по населених пунктах Ожеве–Лозова–Рожнятівка–Горків–Гайсин – з Могилів-Подільським округом.

А.П.4.г Тульчинський ґрунтовий округ висотно-впорядкованих ерозійно-деревоподіб-

них, переважно лінійно-ареальних поєднань сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів на високих вододілах і привододільних схилах з чорноземами опідзоленими, зрідка типовими вилугуваними нижніх частин довгих прибалкових схилів. Частка чорноземів у ґрунтових поєднаннях збільшується з наближенням до Дністра і Південного Бугу. Територія округу підвищена, значно розчленована, вкрита лесовими породами. Округ є периферійною смугою Центрально-Подільського ґрунтового краю, що стала ареною експансії лісу на суміжні степові простори. Це відобразилося на просторовій строкатості та неоднорідності ґрунтового покриву. Значні площі зайняті еродованими мікрокомбінаціями.

А.ІІ.4.д Могилів-Подільський ґрунтовий округ висотно-впорядкованих, переважно витягнуто-ареальних поєднань сірих лісових і темно-сірих опідзолених ґрунтів увалоподібних вододілів і привододільних схилів з чорноземами опідзоленими нижніх частин схилів. Територія приурочена до Могилів-Подільської денудаційної плоскохвилястої сильнорозчленованої височини з давньотерасовим рельєфом. На дністерських терасах поширені варіацій-плямистості чорноземів опідзолених і типових вилугуваних з лучно-чорноземними ґрунтами. Характерною особливістю округу є значне поширення болотних комплексів (мочари) на схилах балок і терас. Округ займає невелику територію в басейні лівих приток Дністра, на схід від р. Калюс (Лядова, Немія, Мурафа). На заході округ межує з Новоушицьким, на сході – з Тульчинським ґрунтовими округами, на південною межею є р. Дністер.

А.ІІ.5. Середньоруський край ерозійно-деревовидних поєднань сірих лісових ґрунтів із темно-сірими опідзоленими та чорноземами опідзоленими переважно грубошлувато-легкосуглинкового гранулометричного складу, що сформувалися на карбонатних лесоподібних відкладах.

Край є продовженням широколистяно-лісової зони Середньоруської височини, яка своїм південно-західним краєм вклинюється між зоною мішаних лісів і Лісостепом України. На північному заході межує з поліськими районами, південна межа простягається по р. Сейм, східна – по кордоні України з Белгородською областю Російської Федерації. Це корінне плато з типовим добре вираженим ерозійним рельєфом, підвищена широкохвиляста рівнина, абсолютні висоти якої поступово спадають на південний захід. Балки та річкові долини глибоко врізані у палеогенові і навіть крейдяні породи. За геоморфологічним районуванням [8]

це район Глухівської акумулятивно-денудаційної алювіально-моренно-воднольодовикової хвилястої слабозчленованої рівнини. У межах краю виділено один ґрунтовий округ – Присеймський (А.ІІ.5.а).

Висновки. Ґрунтово-географічне районування широколистяно-лісової зони України проведене на основі структурного підходу до оцінки просторової організації ґрунтового покриву і ландшафтної організації території. Основною таксономічною одиницею районування є ґрунтово-географічний край, що відображає якісно-просторову характеристику структури ґрунтового покриву через домінування відповідного класу ґрунтових комбінацій і ґрунтових структур, закономірно поєднаних з різними генетичними типами рельєфу. Районування доведено до рангу ґрунтового округу, який характеризує типологічні і генетико-картометричні особливості структури ґрунтового покриву території. При районуванні взято до уваги як сучасну ландшафтну структуру території, так і природні її особливості на основі аналізу палеоботанічних даних і генетичної природи поєднання різних ґрунтів і ґрунтових структур.

У середині широколистяно-лісової зони виділено п'ять ґрунтово-географічних країв і двадцять три ґрунтових округи. Межі між округами проведені вздовж умовної лінії розмежування різних територіальних ґрунтових структур. У середині округів найчастіше виявляються території з дещо відмінними поєднаннями різних класів ґрунтових комбінацій, котрі утворюють складну мозаїку просторової організації ґрунтового покриву зони. Це потребує детальнішого районування території широколистяно-лісової зони України на рівні ґрунтових районів, а можливо й окремих ґрунтових масивів. Останні стануть базою для просторової організації виробничих територій на адаптивно-ландшафтній основі.

Основною причиною складної конфігурації широколистяно-лісової зони України є сильнорозчленований рельєф території і властива їй структура ґрунтового покриву. В умовах горбистого Поділля переважають висотно-впорядковані ерозійно-деревopodobні поєднання опідзолення-оглеєння ясно-сірих і сірих лісових ґрунтів з темно-сірими опідзоленими, лучними і лучно-болотними ґрунтами. При переході до горбисто-пасмового рельєфу вони змінюються більш складними ґрунтовими комбінаціями класу поєднання-варіації сірих лісових ґрунтів з темно-сірими і чорноземами опідзоленими, лучними і лучно-болотними ґрунтами шлейфів схилів і днищ вузьких ба-

лок. На ділянках розчленованого плато з давніми ерозійними формами рельєфу у вигляді різновікових терасових комплексів і давніх прохідних долин домінують округло-плямисті поєднання-варіації оглеєння-гумусованості слабкоопідзолених ґрунтів із чорноземами типовими малогумусними неглибокими і середньоглибокими, лучно-чорноземними і лучними ґрунтами. На ділянках крутосхилів із

сильноеродованими ґрунтами і близьким заляганням елювію щільних карбонатних порід розвинулися мозаїки різного ступеня змитості опідзолених ґрунтів із рендзинами. По опіллях і узліссях крупних лісових масивів, а також у широких заплавах рік, часто зустрічаються ташети ґрунтів різного ступеня опідзолення, гумусованості чи оглеєння.

Література:

1. Артюшенко А. Т., Арап Р. Я., Безусько Л. Г. История растительности западных областей Украины в четвертичном периоде. Киев : Nauk. dumka, 1982. 136 с.
2. Билык Г. И. Геоботаническое районирование // Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. М. : Главное упр., 1978. С. 130.
3. Гарбар В. В., Позняк С. П. Рендзини Подільських Товтр : монографія. Львів; Кам'янець-Подільський : Друкарня Рута, 2017. 191 с.
4. Гаськевич В. Г., Гаськевич О. В. Характеристика структури ґрунтового покриву Пасмового Побужжя // Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск 44. С. 62–70.
5. Гаськевич О. В., Позняк С. П. Структура ґрунтового покриву Голоторо-Кременецького горбогір'я : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 208 с.
6. Геоботаничне районування Української РСР / За ред. А. І. Барбарича. К. : Наукова думка, 1977. 303 с.
7. Гринь Г. С., Крупський М. К. Принципи агроґрунтового районування Української РСР // Агрохімія і ґрунтознавство. Вип. 12. Агроґрунтове районування України. К. : Урожай, 1969. С. 3–26.
8. Загальне геоморфологічне районування території України / За ред. В. П. Палієнко, М. Є. Барцєвського, С. Ю. Бортника та ін. // Український географічний журнал. 2004. № 1. С. 3–11.
9. Карти ґрунтів Львівської, Волинської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької, Івано-Франківської, Хмельницької, Вінницької, Сумської областей України (масштаб 1:200 000) / Інститут «Укрземпроект» та Український науководослідний інститут ґрунтознавства ім. О. Н. Соколовського, 1965–1968 р.
10. Кирильчук А. А., Позняк С. П. Дерново-карбонатні ґрунти (рендзини) Малого Полісся : Монографія. Львів. Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 180 с.
11. Кисель В. Д. Почвенный покров и районирование черноземной территории Украины // Черноземы СССР (Украина). Москва : Колос, 1981. С. 26–37.
12. Маринич О. М., Пархоменко Г. О., Петренко О. М., Шищенко П. Г. Удосконалена схема фізико-географічного районування України // Український географічний журнал. 2003. №1. С. 16–20.
13. Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізична географія України : підручник. К. : Знання, 2005. С. 271–293.
14. Папіш І. Я., Позняк С. П. Ґрунтово-географічне районування : становлення, нові підходи // Український географічний журнал. Київ, 2012. № 2. С. 18–22.
15. Папіш І. Я., Позняк С. П., Іванюк Г. С., Ямелинець Т. С. Ґрунтово-географічне районування Українського Полісся // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : географія. Тернопіль : СМП «Тайп», 2016. №2 (випуск 41). С. 31–42.
16. Папіш І. Я., Позняк С. П., Паньків З. П., Ямелинець Т. С. Принципи та критерії ґрунтово-географічного районування західного регіону України // Агрохімія і ґрунтознавство. Міжвідомчий тематичний науковий збірник. Випуск № 75. Харків : ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», 2011. С. 74–80.
17. Платонова Г. Ю. Ґрунтово-географічне районування // Географічна енциклопедія України. К. : УРЕ, 1989. Т. 1. С. 300–301.
18. Позняк С. П., Папіш І. Я., Іванюк Г. С., Ямелинець Т. С. Ґрунтово-географічне районування Львівської обл.: структура та принципи // in press (Вісник ЛНУ ім. Івана Франка. Серія географічна. Львів, 2019. Випуск 52).
19. Радзій В. В., Позняк С. П. Структура ґрунтового покриву Волинської височини : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. 208 с.
20. Фридланд В. М. Структура почвенного покрова. Москва : Мысль, 1972. 423 с.

References:

1. Artyushenko A. T., Arap R. Ya., Bezusko L. G. Istoriya rastitelnosti zapadnykh oblastey Ukrainyi v chetvertichnom periode. Kiev : Nauk. dumka, 1982. 136 s.
2. Bilyk G. I. Geobotanicheskoe rajonirovanie // Atlas prirodnykh ruslovyj i estestvennykh resursov Ukrainskoj SSR. M. : Glavnoe upr., 1978. S. 130.
3. Harbar V. V., Pozniak S. P. Rendzyny Podilskykh Tovtr : monohrafiia. Lviv; Kamianets-Podilskiy : Drukarnia Ruta, 2017. 191 s.
4. Haskevych V. H., Haskevych O. V. Kharakterystyka struktury gruntovoho pokryvu Pasmovoho Pobuzhzhia // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya heohrafichna. 2013. Vypusk 44. S. 62–70.
5. Haskevych O. V., Pozniak S. P. Struktura gruntovoho pokryvu Holohoro-Kremenetskoho horbohiria : monohrafiia. Lviv : Vyd. tsentr LNU im. I. Franka, 2007. 208 s.
6. Neobotanichne raionuvannia Ukrainskoi RSR / Za red. A. I. Barbarycha. K. : Naukova dumka, 1977. 303 s.
7. Hryn H. S., Krupskiy M. K. Pryntsyru ahrogruntovoho raionuvannia Ukrainskoi RSR // Ahrokhimiia i gruntoznnavstvo. Vyp. 12. Ahrogruntove raionuvannia Ukrainy. K. : Urozhai, 1969. S. 3–26.
8. Zahalne heomorfolohichne raionuvannia terytorii Ukrainy / Za red. V. P. Paliienko, M. Ye. Barshchevskoho, S. Yu. Bortnyka ta in. // Ukrainskiy heohrafichnyi zhurnal. 2004. № 1. S. 3–11.
9. Karty gruntiv Lvivskoi, Volynskoi, Rivnenskoj, Ternopilskoi, Chernivetskoj, Ivano-Frankivskoi, Khmelnytskoi, Vinnytskoi,

- Sumskoi oblasti Ukrainy (masshtab 1:200 000) / Instytut «Ukrzempromekt» ta Ukrainyski naukovo-doslidnyi instytut gruntoznastva im. O. N. Sokolovskoho, 1965–1968 r.
10. Kyrylchuk A. A., Pozniak S. P. Dornovo-karbonatni grunty (rendzyny) Maloho Polissia : Monohrafiia. Lviv. Vyd. tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2004. 180 s.
  11. Kisel' V. D. Pochvennyj pokrov i rajonirovanie chernozemnoj territorii Ukrainy // Chernozemy SSSR (Ukraina). Moskva : Kolos, 1981. S. 26–37.
  12. Marynych O. M., Parkhomenko H. O., Petrenko O. M., Shyshchenko P. H. Udoskonalena skhema fizyko-heohrafichnoho raionuvannia Ukrainy // Ukrainyski heohrafichni zhurnal. 2003. №1. S. 16–20.
  13. Marynych O. M., Shyshchenko P. H. Fizychna heohrafiia Ukrainy : pidruchnyk. K. : Znannia, 2005. S. 271–293.
  14. Papish I. Ya., Pozniak S. P. Gruntovo-heohrafichne raionuvannia : stanovlennia, novi pidkhody // Ukrainyski heohrafichni zhurnal. Kyiv, 2012. № 2. S. 18–22.
  15. Papish I. Ya., Pozniak S. P., Ivaniuk H. S., Yamelynets T. S. Gruntovo-heohrafichne raionuvannia Ukrainyskoho Polissia // Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Serii : heohrafiia. Ternopil : SMP «Taip», 2016. №2 (vypusk 41). S. 31–42.
  16. Papish I. Ya., Pozniak S. P., Pankiv Z. P., Yamelynets T. S. Pryntsypy ta kryterii gruntovo-heohrafichnoho raionuvannia zakhidnoho rehionu Ukrainy // Ahrokhimiia i gruntoznastvo. Mizhvidomchyi tematychni naukovyi zbirnyk. Vypusk № 75. Kharkiv : NNTs «IHA imeni O.N. Sokolovskoho», 2011. S. 74–80.
  17. Platonova H. Yu. Gruntovo-heohrafichne raionuvannia // Heohrafichna entsyklopediia Ukrainy. K. : URE, 1989. T. 1. S. 300–301.
  18. Pozniak S. P., Papish I. Ya., Ivaniuk H. S., Yamelynets T. S. Gruntovo-heohrafichne raionuvannia Lvivskoi obl.: struktura ta pryntsypy // in press (Visnyk LNU im. Ivana Franka. Serii heohrafichna. Lviv, 2019. Vypusk 52).
  19. Radzii V. V., Pozniak S. P. Struktura gruntovoho pokryvu Volynskoi vysochyny : monohrafiia. Lutsk : RVV «Vezha» VNU im. Lesi Ukrainky, 2009. 208 s.
  20. Fridland V. M. Struktura pochvennoho pokrova. Moskva : Mysl', 1972. 423 s.

Аннотация:

Степан Позняк, Игорь Папаш, Галина Иванюк, Тарас Ямелинец. ПОЧВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ ШИРОКОЛИСТВЕННО-ЛЕСНОЙ ПОЧВЕННО-БИОКЛИМАТИЧЕСКОЙ ЗОНЫ УКРАИНЫ

Широколиственно-лесную зону считали своеобразным лесостепным островом (Волынская возвышенность), или продолжением лесостепной зоны на западе и северо-востоке Украины. При районировании этой территории не брали во внимание особенностей структуры почвенного покрова, морфологические особенности почв, характер их смежности в почвенных комбинациях, и история развития природы в голоцене. По нашему мнению, наиболее приближенным к почвенно-географическому районированию является геоботаническое районирование 1978 г.

Главным подходом к почвенно-географическому районированию был структурный подход, который оценивает структурное отличие различных региональных единиц почвенного покрова. Центральной таксономической единицей почвенно-географического районирования является почвенный край. Схема почвенно-географического районирования отражает распространение таксономических единиц почвенного покрова, а не систематических единиц почв.

В широколиственно-лесной зоне высотного-упорядоченных эрозийно-древовидных сочетаний и сочетаний-вариаций оподзоливания и оглеения выделены пять почвенно-географических краев (Волынский, Розтоцко-Опольский, Толтровый, Центрально-Подольский, Среднерусский) и 23 округа.

Ключевые слова: районирование, почва, широколиственно-лесная зона Украины, почвенный край, округ.

Abstract:

Stepan Poznyak, Ihor Papish, Halyna Ivaniuk, Taras Yamelynets. THE SOIL-GEOGRAPHICAL ZONATION OF UKRAINE'S BROAD-LEAVED FOREST SOIL-BIOCLIMATIC ZONE

The soil-bioclimatic zone of broad-leaved forests extends to the west and south-west of the forest-steppe zone and is timed to the most elevated and dissected regions of the Volyn' and Podillia uplands, as well as the Glukhiv plain of the Srednjourus'ka Plateau. This zone was considered as a kind of forest-steppe island (Volyn' Highland), or as a continuation of the forest-steppe zone in the west and north-east of Ukraine. On the map of agro-soil zonation of Ukraine, this territory belongs to the forest-steppe zone, soil-geographical zonation – to the broad-leaved forest and forest-steppe zones. The zone of broad-leaved forests is highlighted on the map of geobotanical (1978) and physical-geographical (2003) zonation of Ukraine. The zonation of this territory did not take into account the features of the soil structure, the morphological features of the soils, the nature of their role in soil combinations, and the history of nature development in the Holocene. In our opinion, the geobotanical zonation of 1978 is the closest one to the soil-geographical zonation.

The purpose of soil-geographical zonation is to identify the relationship of soil cover with environmental conditions and the allocation of territories with the same structure of soil cover, a combination of factors of soil formation and the possibility of economic use of soils. The main approach to soil-geographical zonation was a structural approach that evaluates the structural difference between different regional units of soil cover.

The central taxonomic unit of soil-geographical zonation is the Soil's Krai. The Soil's Krai are characterized by a natural combination of several genetic types of relief and are an association of the corresponding forms of soil structures, which are dominated by certain classes of soil combinations.

The scheme of soil-geographical zonation reflects the spread of taxonomic units of soil, rather than systematic

units of soil (types, subtypes).

In the zone of deciduous forests mutually penetrate into each other, often forming mixed habitats, different types of forests with domination of beech, hornbeam or oak. In the structure of forest-meadow landscapes, in particular, at the margins or valleys, so-called forest-steppe areals with regraded chernozems, and eroded soils are widely used. Alpine, meadow and marsh soils are common in the river valleys, wide and narrow beams, on the floodplain terraces, forming the lower tiers of soil mezocombinations.

In the broad-leaved zone of high-ordered erosion-tree-like combinations and combinations of variations of podzolization and gleying, we distinguish five Soil's Kraiy (Volynskiy, Roztotsko-Opilskiy, Tovtrovyi, Central Podilskiy, Serednjorus'kiy) and 23 Soil's Okrugy.

The presented scheme of soil-geographical zonation is an author's variant and needs improvement and refinement by conducting large-scale field studies of soil structures.

Keywords: zonation, soil, broad-leaved forest zone of Ukraine, Soil's Krai, Okrug.

Надійшла 14.04.2019 р.

УДК 631.445.3:[631.48](477:292.452)

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.19.2.5>

Петро ВОЙТКІВ, Євген ІВАНОВ

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БУРОЗЕМІВ (CAMBISOLS) ПРАЛІСІВ УГОЛЬСЬКО-ШИРОКОЛУЖАНСЬКОГО МАСИВУ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Подано характеристику морфологічної будови буроземів під пралісами різного деревостану та віку, різної крутості схилу та під різними ґрунтотворними породами, що вплинуло на морфометричні характеристики досліджуваних ґрунтів. Основну увагу акцентовано на дослідженні лісової підстилки, потужності, забарвленні, складенні, гранулометричному складі, структурі, скелетності та включень генетичних горизонтів буроземів. На основі зіставлення морфологічних показників досліджуваних ґрунтів проведено аналіз цих показників.

Виявлено незначні зміни морфологічних показників в буроземах пралісів Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника, яку спричиняють різні фітоценози, різнорівнева поверхня, крутість схилів та характер підстиляючої породи.

Ключові слова: буроземі, праліси, морфологічні ознаки, лісова підстилка, щепенюватість, складення, гранулометричний склад, структура, включення.

Постановка проблеми. Вивчення ґрунтового покриву заповідних територій має важливе наукове, пізнавальне, господарське і природоохоронне значення. Насамперед це відноситься до територій, які вилучені з лісгосподарського використання і переведені у ранг заповідних. Їх дослідження необхідне для складання та уточнення карт ґрунтів цих територій, характеристики структури ґрунтового покриву, вивчення морфологічної будови, фізичних і фізико-хімічних властивостей ґрунтів, виявлення деградаційних процесів у ґрунтах тощо.

Територія Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) у геоморфологічному відношенні належить до Полонинсько-Чорногорської області Карпат [8]. Угольсько-Широколужанський масив розміщений в межах Краснянського фізико-географічного району Середньогірно-Полонинської області та Угольського фізико-географічного району Низькогірно-Стрімчаківської області [7].

Згідно агроґрунтового районування території України, гірська частина Угольсько-Широколужанського масиву знаходиться в межах Західної буроземно-лісової області, зони

широколистяних лісів з бурими лісовими типовими ґрунтами, вертикальної ґрунтової зони гірсько-лісових буроземів (висота 500–1500 м) [1]. Угольсько-Широколужанський масив складається з Угольського і Широколужанського природоохоронних науково-дослідних відділів (ПОНДВ). Значним чинником на розподіл ґрунтів має вертикальна поясність, яка обумовлена значними змінами висот, які в межах ПОНДВ коливаються в межах від 490 до 1500 м н. р. м.

На формування ґрунтового покриву та її строкатість впливають такі природні чинники, як: деревостан та трав'яна рослинність, особливості кліматичних умов, різноманітність гірського рельєфу, ґрунтотворні породи, чинник часу, а також господарська діяльність людини. Під впливом вищевказаних чинників, в основному, протікає специфічний для гірських умов, буроземний ґрунтотворний процес, в результаті якого формуються буроземі. Значний людський вплив, який спричинений застосуванням екстенсивних форм господарювання в гірській системі Карпат, зумовлює значний вплив на ландшафтні комплекси і, передусім, на ґрунтовий покрив. Щодо цього аспекту важливими